

ZAZNAVANJE OSEB Z OKVARAMI VIDA

Mateja Maljevac

Ključne besede:

osebe z okvaro vida, taktilne vsebine,
avdiodeskripcija, otroci z okvaro vida

Povzetek

Slepota, slabovidnost in okvara vidne funkcije predstavljajo kompleksne izzive, ki jih je težko enotno opredeliti. V slovenskem šolskem sistemu je pedagoška opredelitev usmerjena v konkretne vidne sposobnosti otrok, kar omogoča prilagoditev vzgojno-izobraževalnega procesa in ustvarja vključujoče okolje. Otroci z okvaro vida za aktivno sodelovanje v družbi potrebujejo vsebine, ki nadomestijo vidne informacije. Razvoj taktilnih zaznav igra ključno vlogo pri njihovem celostnem razvoju; skozi igro in interakcijo se učijo o svetu okoli sebe. Aktivnosti razširjenega kurikuluma morajo spodbujati konkretne in jezikovno bogate izkušnje, saj to omogoča razumevanje temeljnih konceptov. Učinkovite strategije dela z otroki z okvaro vida vključujejo taktilno modeliranje in avdiodeskripcijo, ki otrokom omogočata raziskovanje in interpretacijo informacij. Avdiodeskripcija povečuje dostopnost kulturnih virov, medtem ko taktilne vsebine spodbujajo razvoj fine motorike. Skupaj ti elementi ustvarjajo podporni okvir, ki spodbuja samostojnost in uspeh otrok. Zavestno oblikovanje učnih vsebin in prilagoditev metod poučevanja sta zato ključna za uspešno vključitev otrok z okvaro vida v sodobni izobraževalni sistem.

UVOD

V zadnjih desetletjih so se v družbi zgodili veliki miselni premiki v odnosu do oseb s posebnimi potrebami. Slednji ne ostajajo več na obrobju družbe, pomilovani zaradi svoje invalidnosti, pač pa jim priznavamo enakovredno vlogo v primerjavi z nami samimi. Za to, da bodo imeli resnično enake možnosti v življenju v primerjavi s polnočutnimi posamezniki, jim je treba vsebine in gradiva prilagoditi v njim dostopno obliko. V šolskem okolju in vsakdanjem življenju se vedno bolj uveljavlja prilagajanje v smislu univerzalnega dizajna. Z zagotavljanjem primerne fizičnega, didaktičnega, socialnega in kurikularnega okolja lahko oblikujemo vključujočo družbo. Univerzalni dizajn pri učenju se je izkazal za učinkovit pristop k ustvarjanju dostopnega in vključujočega učnega okolja. Ta koncept temelji na znanstvenih spoznanjih o procesih učenja ljudi. Glavni cilj univerzalnega dizajna pri učenju je oblikovati učni prostor z različnimi možnostmi, ki omogoča večini učencev aktivno sodelovanje brez dodatnih prilagoditev (CAST 2024). Kljub temu je treba pri osebah z okvaro vida pomisliti na to, da je primarno čutilo za spoznavanje sveta okvarjeno in da moramo okrepiti predvsem preostala čutila. Vsebine je treba prilagoditi predvsem prek tipa in zvoka, manj značilno pa je prilagajanje prek vonja in okusa (Schmidt, 2014).

PEDAGOŠKA OPREDELITEV OKVAR VIDA

V svetu ne obstaja enotna opredelitev slepote, slabovidnosti in okvare vidne funkcije, v grobem pa lahko opredelitve razdelimo na medicinske (npr. opredelitev Svetovne zdravstvene organizacije, slovenska opredelitev razširjenega strokovnega kolegija za okulistiko) in pedagoške (npr. Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami, ki jih je pripravil Zavod Republike Slovenije za šolstvo). Slovenska pedagoška opredelitev slepote in slabovidnosti oz. okvare vidne funkcije (Stirn Kranjc, Raič, Lah, Murn, Žunič in Pinterič, 2015) služi v našem šolskem prostoru kot pravna podlaga pedago-

škega dela z učenci s posebnimi potrebami in njihovim okoljem, hkrati pa se od medicinskih opredelitev razlikuje po tem, da opredeljuje tudi okvaro vidne funkcije, česar pa pri medicinskih opredelitvah še ne zasledimo:

»Slepi in slabovidni otroci ter otroci z okvaro vidne funkcije so otroci, ki imajo zmanjšano ostrino vida, zoženo vidno polje ali okvaro vidne funkcije. Merilo za oceno vidnega polja je izvid perimetrije.

Slabovidni otrok

Slabovidni otrok ima ostrino vida od 5 do 30 odstotkov ali zoženo vidno polje v vseh meridijanih nad 10 do vključno 20 stopinj okrog fiksacijske točke, ne glede na ostrino vida. Razlikujemo zmerno slabovidnega in težko slabovidnega otroka.

Zmerno slabovidni otrok ima ostrino vida od 10 do 30 odstotkov. Potrebuje delno prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in po potrebi prilagojene učne in vzgojne pripomočke, specialni trening na področju komunikacijskih tehnik in/ali orientacije. Ob ustreznih pogojih sprejema vidne informacije in dela po metodi za slabovidne. Lahko ohrani hitrost dela kot videči vrstniki, vendar s prilagoditvijo gradiv ali uporabo pripomočkov za branje.

Težko slabovidni otrok ima ostrino vida od 5 do manj kot 10 odstotkov ali zoženo vidno polje nad 10 do vključno 20 stopinj okrog fiksacijske točke, ne glede na ostrino vida. Potrebuje prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in didaktične pripomočke. Potrebuje specialni trening na področju komunikacijskih tehnik, orientacije in socialnih veščin. Pretežni del učenja poteka z vidno informacijo, dela po metodi za slabovidne. Bere lahko črni tisk s prilagoditvijo gradiva ali uporabo pripomočkov, vendar je njegovo branje ovirano in počasnejše.

Slepi otrok

Slepi otrok ima ostrino vida manj kot 5 odstotkov ali zoženo vidno polje na 10 stopinj ali manj okrog fiksacijske točke, ne glede na ostrino vida.

Slepi otrok z ostankom vida ima ostrino vida 2 do manj kot 5 odstotkov ali zoženo vidno polje nad 5 do vključno 10 stopinj okrog fiksacijske točke, ne glede na ostrino vida. Potrebuje prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in didaktične pripomočke, prilagojene pripomočke na področju komunikacijskih tehnik, dodatne didaktične pripomočke za pridobivanje abstraktnih pojmov in fizikalnih veličin ter pripomočke za slepe za orientacijo in vsakdanje življenje. Potrebuje specialni trening socialnih veščin, orientacije in komunikacijskih tehnik. Dela po kombinirani metodi: delno po metodi za slepe, delno po metodi za slabovidne. Pri delu je precej počasnejši od videčih vrstnikov.

Slepi otrok z minimalnim ostankom vida ima ostrino vida od projekcije svetlobe do manj kot 2 odstotka ali zoženo vidno polje na 5 stopinj ali manj okrog fiksacijske točke, ne glede na ostrino vida. Potrebuje prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in didaktične pripomočke, prilagojene pripomočke na področju komunikacijskih tehnik, dodatne didaktične pripomočke za pridobivanje abstraktnih pojmov in fizikalnih veličin ter pripomočke za slepe za orientacijo in vsakdanje življenje. Potrebuje specialni trening socialnih veščin, orientacije in komunikacijskih tehnik. Dela po kombinirani metodi: pretežno po metodi za slepe, delno po metodi za slabovidne. Pri delu je precej počasnejši od videčih vrstnikov.

Popolnoma slepi otrok: dojem negativen ali dojem svetlobe pozitiven z negativno projekcijo. Potrebuje stalni specialni trening za vsakdanje življenje, prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje, prilagojene učne pripomočke na področju komunikacijskih tehnik, pri čemer uporablja brajico, dodatne didaktične pripomočke za pridobivanje abstraktnih pojmov in fizikalnih veličin ter pripomočke za slepe za orientacijo in vsakdanje življenje. Pri gibalnih dejavnostih je opazno počasnejši od videčih vrstnikov. Ker se ne uči s posnemanjem, potrebuje profesionalni pristop za učenje novih gibanj in spretnosti. Dela po metodi za slepe; učenje poteka po tipnih in slušnih zaznavnih poteh.

Otrok z okvaro vidne funkcije

Okvare vidne funkcije so izražene kot posledica obolenja in/ali delovanja osrednjega živčevja. Prisotne so pri eno- ali obojestranski delno ali v celoti ohranjeni ostrini vida in pri eno- ali obojestransko delno ali v celoti ohranjenem vidnem polju.

Okvare vidne funkcije so prepoznane kot: težave z vidno pozornostjo, težave z vidno kompleksnostjo, motnje pogleda in fiksacije, zakasnel, upočasnjen vidni odgovor, odsoten, netipičen vidni odgovor (npr. odzivi na grozečo nevarnost), neustrezno vidno-motorično vedenje (npr. koordinacija oko – roka), neučinkovita vidna percepcija, vidna agnozija. Za oceno okvare vidne funkcije so potrebni izvidi z znaki okvar osrednjega živčevja po objektivnih preiskavah, kot so npr. klinične, nevroradiološke, nevrofiziološke, laboratorijske, genetske in druge (Stirn Kranjc idr., 2015, 8–9).«

RAZVOJ ČUTIL PRI OTROCIH Z OKVARO VIDA

Senzorne zaznave in motorične sposobnosti otroka so ključne za otrokov celostni razvoj (Anderson, Boigon, David in deWaard, 2007; Roe, 2008). Po Piagetovi teoriji (Piaget, 1929, 1959, 1964, v Marjanovič Umek, Zupančič, Kavčič in Fekonja, 2009) obstajata dve glavni stopnji intelektualnega razvoja predšolskega otroka. V prvih dveh letih otrok deluje na zaznavno-gibalni stopnji razvoja mišljenja, kjer razvija osnovne koncepte, povezane s stalnostjo predmeta, prostorskimi odnosi in strategijami za doseg želenih ciljev ter posnemanjem. Na tej stopnji so senzorne zaznave, kot so vid, sluh, voh, okus, tip, kinestetične in haptične zaznave, izjemno pomembne, zato predstavlja vsaka odsotnost ali okrnjenost zaznavanja enega od čutil dejavnik tveganja v razvoju. Okrog drugega leta otrok začne organizirati ljudi in dogodke v svojem svetu ter razvija zmožnost klasifikacije po obliki, barvi, velikosti in funkciji. Za otroke z okvaro vida je pomembno, da so koncepti, ki so odvisni od vida (npr. obrazna mimika, gibanje telesa), predstavljeni zelo eksplicitno in s pomočjo konkretnega materiala. Otrok z okvaro vida potrebuje konkretne senzorne in jezikovno bogate izkušnje, da pridobi informacije, ki bi jih sicer pridobil prek vida.

Osnovno sredstvo za razvijanje čutil pri otrocih je igra. Igre, ki vključujejo sluh, omogočajo otroku, da pridobi informacije o dogajanju v bližnji in daljni okolici, kar je temelj za razvoj selektivne percepcije ter prepoznavanje in določanje smeri in oddaljenosti zvokov. Igre, ki se osredotočajo na tip, ponujajo otroku informacije o predmetih, ki ga obkrožajo. Igre za razvoj voha in okusa so za slepe otroke še posebej koristne, saj v nekaterih primerih nadomestijo vidne informacije (primer: prepoznavanje jedi po vonju) in spodbujajo zavedanje v povezavi s predmeti iz vsakdanjega življenja (Zrljić in Košta, 2008).

SPODUJANJE TAKTILNIH ZAZNAV OSEB Z OKVARO VIDA

Študije (npr. Brambring, 2001, 2006, 2007) kažejo, da imajo otroci z okvaro vida slabšo telesno pripravljenost in manj razvite motorične spretnosti v primerjavi z videčimi vrstniki. Obstaja povezava med razvojem motoričnih spretnosti, del katerih so tudi tipne zaznave, ter čustvenimi in vedenjskimi motnjami pri osebah z okvaro vida. Motorične spretnosti delujejo v preventivnem smislu na čustvene in vedenjske težave. Za razliko od poučevanja gibalnih spretnosti skupin videčih otrok je poučevanje učencev s slepoto in slabovidnostjo najuspešnejše, ko se le-to izvaja ena na ena, pri čemer igrata pomembno vlogo tehniki fizičnega vodenja in taktilnega modeliranja, ki osebam s slepoto ali slabovidnostjo omogočata mentalno predstavo giba (O'Connell, Lieberman in Petersen, 2006). Taktilno zaznavanje je lahko analitično ali sintetično. Pri analitičnem raziskovanju otrok analizira posamezne sestavne dele, kar mu omogoča, da si ustvari sliko o predmetu. Pri sintetičnem spoznavanju pa otrok najprej prime celoten predmet in ga nato prepozna na podlagi tega. Večino stvari se učimo prek sintetične poti, zato slepi otroci, ki pogosto uporabljajo analitično pot, potrebujejo več časa za razumevanje sveta (Zrljić in Košta, 2008). Osebe z okvaro vidne funkcije potrebujejo priložnost, da lahko občutijo dejanja druge osebe, kar počnejo tako, da se dotikajo delov telesa ali predmetov, vključenih v dejanja. Poučevanje prek tipa je ena najpogostejših metod za učenje učencev z okvaro vida. Učinkovita uporaba taktilnih strategij

zahteva premišljeno upoštevanje posebnih potreb vsakega učenca, učnega okolja in specifičnih nalog. Ključnega pomena je, da imamo dovolj časa za predstavitev taktilnih informacij ter sistematično evalvacijo prilagoditev, kar prispeva k uspešnemu učnemu procesu. Pri taktilnem modeliranju so uporabni miniaturni modeli. Njihova majhnost omogoča enostavno uporabo, vendar je pomembno upoštevati, da na dotik morda ne odražajo prave realnosti. Majhen plastičen pes na primer nima enakih značilnosti kot pravi pes. Pri oblikovanju taktilnih prilagoditev se je zato treba izogibati napačnim predstavam. Osebe z okvaro vida potrebujejo predvsem taktilne informacije, ki so jim dostopne. Dotik ponuja le delček celote, zato mora oseba združiti serijo taktilnih vtisov, da bi razumela, kar videči dojemajo s svojim vidom (O'Connell idr., 2006).

TIPNE (TAKTILNE) SLIKANICE - TIPANKE

Otroci se učijo in spoznavajo svet prek igre in domišljjskega sveta. Slikanice imajo v predšolskem obdobju pomembno vlogo. Na trgu obstaja veliko slikanic za videče otroke, a so njihove ilustracije pogosto manj primerne za otroke z okvaro vida, zaradi česar otroci z okvaro vida izgubijo vidno izkušnjo podob, ki bi jih morali doživeti ob prebiranju. Hkrati so taktilne slikanice za otroke izjemno pomembne, saj stimulirajo tip otroka, ga pripravljajo na učenje brajice (Kermauner, 2014). Ilustracije so ključne za seznanjanje z neznanimi informacijami, olajšajo razumevanje besedila in omogočajo učenje o stvareh, s katerimi otroci nimajo neposrednega stika, kot so tropske živali ali zgodovinske osebe (Lamb, 1995, v Tajnikar, 2019). Schmidt (2014) opredeljuje tipanke kot knjige, v katerih so ilustracije oblikovane tako, da jih otrok zazna s tipom. Tipanke običajno vsebujejo tudi brajico in povečano besedilo. S tipankami se učijo prepoznavati in razlagati različne oblike, kar pripomore k razvoju fine motorike ter taktilnih zaznav, ki so ključne za osebe s slepoto. Pri mlajših otrocih to hkrati predstavlja pripravo oz. predopisnjenje za učenje brajice. Tehnologija izdelave taktilnih slik se je skozi čas spreminjala, prav tako tudi materiali. Taktilne slike sledijo tradiciji, ki sega v konec 19. stoletja. Sprva so bile te slike sestavljene

iz reliefnih figur, natisnjenih na težkem papirju, z uporabo različnih izrezanih kalupov iz lesa. Pozneje so se materiali razvijali, kar je omogočilo izrazitejši relief. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je papir zamenjala plastika, ki je omogočila oblikovanje podobnih kalupov, s termoformo. Taktilne slike so enostavne obrisne risbe, narejene z dvignjenimi črtami ali površinami različnih tekstur, ki ustvarjajo zaznaven relief. V taktilnih slikah odstranimo podrobnosti, saj svetloba, sence in perspektiva niso predstavljuje.

Taktilna slika je tako vsak vizualni element, ki je dostopen taktilni zaznavi; taktilni prag, ki je individualna sposobnost posameznika, pa je odgovoren za to, katere informacije posameznik iz slike razbere. Taktilne slike so pomembne za razvoj otrok z okvaro vida. Njihova velikost naj ne presega formata A4, prav tako pa morajo biti generalizirane, da so nedvoumno prepoznavne. Uporabiti je treba močne barvne kontraste za tiste z ostanki vida, pri čemer mora biti sorazmerje skladno z naravo. Materiali naj asociirajo na stvarno podobo objekta in so varni za uporabo. Z uporabo taktilnih slik razvijamo izostrenost čutil, urimo fino motoriko, znanje o oblikah ter pridobivamo nove izkušnje iz vsakdanjega življenja. Pomembno je dodati besedila v medijih, ki jih lahko otroci z okvaro vida berejo. Pri izdelavi tipanke naj bo velikost prikaza primerna za dve razprti dlani, da otrok zlahka doseže celotno sliko. Informacije v taktilni sliki ne smejo biti manjše od velikosti brajeve celice, knjige pa naj bodo v ležečem formatu A4. Pri upodabljanju naravnih objektov, kot so živali in drevesa, je treba upoštevati pravilna velikostna razmerja. Mačka na primer ne sme biti večja od volka, roža pa ne sme biti večja od drevesa. Vse roke in noge živali ter ljudi morajo biti vidne, kar pomeni, da jih upodabljam bodisi spredaj bodisi od strani. Pri izbiri barv in materialov priporočamo močne, kontrastne barve, ki jih otroci z ostanki vida še zaznavajo. Mehke predmete upodabljam z mehкими materiali, hladne pa z gladkimi. Pri uporabi materialov je treba poskrbeti za varnost; ostre dele taktilne slike je treba zaščititi, manjši deli morajo biti čvrsto pritrjeni, materiali pa morajo biti nestrupeni in enostavni za čiščenje (Kermauner, 2014, Kermauner, b. d.). Schmidt (2014) nadalje pojasni, da

je taktilna ilustracija abstrahirana podoba, ki uporablja črte različnih debelin, polne ploskve z različnimi vzorci in teksturami. Podobo lahko razdelimo na več slik, ki se nato združijo v celoto, a gre pri tem še vedno za vidno abstrahiran dvodimenzionalni svet.

Priprava taktilnih vsebin za posameznike z okvaro vida zahteva upoštevanje smernic, ki omogočajo učinkovito zaznavanje in interpretacijo informacij prek tipa. Küssel (2019) je pripravila nabor priporočil, ki so uporabni tudi za pripravo taktilnih zemljevidov, ki predstavljajo višji nivo taktilnih slik.

- ① Univerzalno dostopne oblike: Pri oblikovanju taktilnih vsebin je pomembno upoštevati univerzalno dostopne oblike, ki omogočajo enostavno uporabo za vse. Brajica in reliefne oblike so ključne za prilagajanje informacij osebam z okvaro vida. Pomembno je tudi, da se upoštevata velikost in oblika pisave, da se zagotovi dobra berljivost.
- ② Taktilne oznake in simboli: Standardi prilagajanja taktilnih vsebin vključujejo tudi določene taktilne oznake in simbole, ki pomagajo pri razumevanju prostorskih razmer na taktilnem zemljevidu. Brock idr. (2015) poudarjajo pomembnost uporabe enotnih taktilnih simbolov za poenostavitev interpretacije geografskih informacij.
- ③ Uporaba kontrastnih materialov: Kontrastni materiali pomagajo bolje ločiti različne dele taktilnega zemljevida. Kontrasti med reliefnimi ploskvami, barvami in drugimi materiali izboljšujejo jasnost in razločnost informacij.
- ④ Sistematična organizacija informacij: Priprava taktilnih zemljevidov za osebe z okvaro vida zahteva sistematično organizacijo informacij, kar omogoča logično branje in razumevanje prostorskih odnosov.
- ⑤ Vključevanje tehnoloških inovacij: Sodobne tehnologije, kot so tiskalniki za reliefne slike, 3D-tiskanje in druga tehnologija, ponujajo dodatne možnosti za izboljšanje kakovosti taktilnih zemljevidov. Nove tehnologije povečujejo dostopnost in uporabnost taktilnih vsebin.

O'Connell in sodelavci (2006) pa na drugi strani izpostavljajo naslednje korake, ki jih je treba zadovoljiti pri taktilnem komuniciranju:

- izbrati sporočilo, ki ga želite sporočiti (npr. pozdrav, zagotovilo, spodbuda, pohvala, preusmeritev, demonstracija);
- premisliti, kako najbolje prenesti to sporočilo prek vrste dotika (npr. trajanje, pritisk, gibanje) in kje se dotakniti osebe (npr. hrbtna stran roke, rama ali koleno);
- določiti, kako boste osebi sporočili, da ste blizu (npr. z izgovarjanjem njenega imena), preden se je dotaknete (npr. na komolcu);
- z osebo se pogovoriti o tem, kako bosta taktilno raziskala predmet (npr. želvo);
- odločiti se, ali in kako uporabiti taktilno modeliranje (npr. tako, da se drugo prisotno osebo prosi, da pokaže kako napihnniti balon);
- opazovati odziv na vaše taktilne interakcije in jih prilagajati glede na potrebo;
- določiti, kako boste končali interakcijo (npr. osebi lahko poveste, da odhajate, ga dvakrat pobožate po rami ipd.).

TAKTILNO MODELIRANJE

Pri taktilnem modeliranju otrok sam odloča, kdaj se bo dotaknil učitelja/vrstnika/spremljevalca/predmeta. Taktilno modeliranje daje otroku možnost, da čuti in raziskuje telo/model drugega v smeri določenega gibanja. Na primer: otrok občuti, kako se boki učitelja gibljejo med plesom. Če je učitelj veliko večji od otroka, lahko za model uporabi tudi sovrstnika, ki se s tem predhodno strinja. Taktilno modeliranje je koristno, saj bolj celovito pojasni mehaniko gibanja kot razlaga sama. Poleg tega taktilno modeliranje otroku omogoča nadzor nad učnim procesom, saj mu ponuja izbiro specifičnih sestavnih delov izvedbe, na katere se osredotoči. Namesto da bi bil voden, lahko otrok prevzame vodstvo, čuti gibanje in nadzira vnos informacij (Downing idr., 2003).

PRILAGAJANJE BRAJICI

Brajica je standardizirana pisava za slepe, ki jo zapisujemo z brajevimi pikami, osnovnim elementom brajeve celice. V Sloveniji uporabljamo dva standarda velikosti, in sicer Marburg Medium in Marburg Large. Brajeva celica je prostor za šest brajevih pik oz. osem brajevih pik pri osemtočkovni brajici (računalniški brajici). Posamezne črke, števila, simbole zapišemo z brajevo kombinacijo pik. Pri šesttočkovni brajici imamo na voljo samo 64 kombinacij zapisa, zato se uporabljajo brajevi predznaki, da bi preprečili dvojni pomen posameznega znaka. Velikost, višina in razmerja v brajevi celici in med brajevimi pikami so natančno določena tako, da jih beremo z eno prstno blazinico (Gregorc idr., 2016). Videči otroci zlahka prepoznajo lokacijo besedila na strani, kar pomeni, da lokacija postavitve besedila zanje ni pomembna. Na drugi strani pa je za bralce brajice koristno, če besedilo najdejo na predvidenem mestu. Besedilo v brajici je treba natisniti na tršem¹ papirju, pri čemer besede ne smejo biti razdeljene ali razporejene kot posamezne enote. Ko oblikujemo publikacije za otroke s slepoto (kjer z različnimi materiali ustvarjamo taktilne reliefne podobe), je treba posebno pozornost nameniti izboru lepila – saj lahko lepilo zmanjša ostrino brajevih pik – in ga ne kombiniramo s površinami, ki vsebujejo brajico. Za otroke, ki se še niso opismenili v brajici ali pa berejo črni tisk, je smiselno vključiti tudi različice besedila v klasični pisavi, ki pa je prilagojena glede velikosti. Natisnjeno besedilo bo namreč pomagalo staršem, učiteljem, vrstnikom in drugim pri branju zgodbe za otroke s slepoto ali slabovidnostjo (Lewis in Tolla, 2003).

ZVOČNO OPISOVANJE ALI AVDIODESKRIPCIJA

Zvočno opisovanje ali avdiodeskripcija se pogosto pojavlja kot način prilagajanja vsebin za osebe z okvaro vida. Različni avtorji (npr. Snyder, 2010; Snyder, 2023, *Le linee guida di Descrivendo*, b. d.)

¹ Gre za papir višje gramature, pri katerem so v sestavi uporabljena daljša vlakna, ki preprečujejo pokanje pik brajice med taktilnim branjem. (op. ur.)

so si dokaj enotni pri opredelitvi avdiodeskripcije in pri elementih, ki naj bi jih izvajalec postopka upošteval. Avdiodeskripcijo tako opredeljujejo kot postopek, ki omogoča osebam z okvaro vida, da bolje razumejo vizualne vsebine, kot so filmi, gledališke predstave ali razstave. Gre za obliko pripovedovanja, ki opiše tisto, kar videča oseba samoumevno dojema, s čimer tako približa vizualne vsebine v gledališču, televiziji, filmih in drugih umetniških oblikah. Ta pripoved se doda zvočnemu posnetku, da opiše pomembne vizualne podrobnosti, ki jih ni mogoče razumeti iz glavnega zvočnega posnetka. Osebe obvesti o vizualni vsebini, kar je bistveno za razumevanje, in zagotavlja informacije o dejanjih, likih, spremembah prizorov in drugi vizualni vsebini. Z uporabo jedrnatih, živahnih in domiselnih besed opisovalci prenašajo informacije, ki so za nekatere nedostopne ali le delno dostopne. Avdiodeskripcija koristi tudi ljudem, ki raje pridobivajo informacije z zvočno opremo, in tistim, ki so omejeni na dostop do zvočnega zapisa dogodka ali produkcije.

Pri opisovanju mora avdiodeskriptor delovati kot novinar, ki se zvesto naslanja na dejstva. Opiše lahko, kdo je na sliki in kako je videti, vključno s starostjo, lasmi, strukturo telesa in oblačili, ter lastnosti, kot so etnična pripadnost in rasa, če je to relevantno. Pomembno je tudi opisati dogajanje, pri čemer se opisovalčeva odločitev o tem, kaj opisati, opira na razumevanje slepote. Pri tem gre od splošnega k specifičnemu, vključi barve in informacije o smeri ter se osredotoča na bistvene elemente, ki gledalcu pomagajo razumeti sliko.

Poleg tega je treba opredeliti, kdaj in kje se dogaja, ter opisati vremenske razmere in lokacijo. Avdiodeskriptor naj uporablja jasen, jedrnat in sproščen jezik ter se izogiba izrazu »mi vidimo«. Pri tem naj bo pozoren na občinstvo, uporablja različne glagole in se izogiba večpomenskosti. Objektivno povzame vizualne vidike slike in uporablja metafore ter primerjave za opisovanje oblik in velikosti. Glas avdiodeskriptorja ustvarja pomen, saj večina sporočil prihaja prek neverbalnih signalov, kot so geste in izrazi na obrazu. Pomembno je, da je izgovorjava pravilna, jasna in razumljiva, pri čemer naj glas ustreza tempu in energiji materiala. Pri opisovanju umetniških del je cilj to delo narediti dostopno, kar zahteva

natančne in usklajene besede. Opis mora najprej poudariti dimenzije, opisati tehniko in materiale ter določiti predmet dela in perspektivo. Prav tako se je pomembno dogovoriti o opisni sekvenci in lokaciji delov, natančno opisovati drže in oblike ter značilnosti, svetlobo in barve.

SKLEP

Slepota, slabovidnost in okvara vidne funkcije predstavljajo kompleksne izzive, ki jih je težko enotno opredeliti. V slovenskem šolskem sistemu se uporablja pedagoška opredelitev, ki se osredotoča na konkretne vidne sposobnosti in potrebe otrok, kar omogoča boljšo prilagoditev vzgojno-izobraževalnega procesa. Ta pristop je ključen za ustvarjanje vključujočega okolja, ki upošteva raznolike izkušnje in sposobnosti posameznikov, ter za omogočanje enakih možnosti za učenje in razvoj. Osebe z okvaro vida potrebujejo predvsem njim prilagojene vsebine, ki nadomestijo vidne informacije, če želijo aktivno sodelovati v družbi.

Razvoj čutil, še posebej taktilnih zaznav, igra bistveno vlogo pri celostnem razvoju otrok z okvaro vida. Otroci se učijo o svetu okoli sebe prek izkušenj, ki jih pridobijo z igro in z interakcijami z različnimi materiali. Te aktivnosti omogočajo razvoj motoričnih sposobnosti in kognitivnih konceptov, ki so pogosto povezani z vizualnimi informacijami, zato je izjemno pomembno, da so aktivnosti razširjenega kurikuluma za osebe z okvaro vida zasnovane tako, da spodbujajo konkretne in jezikovno bogate izkušnje, ki otrokom omogočajo, da razvijejo temeljne koncepte in razumevanje sveta okoli sebe. Ena ključnih strategij pri učenju otrok z okvaro vida je uporaba taktilnih zaznav. Videči lahko uporabijo taktilno modeliranje ter prilagojene učne pripomočke, ki otrokom omogočajo raziskovanje in razumevanje z dotikom. Tipanke, taktilne slike in druge taktilne vsebine so bistvene za razvoj fine motorike ter spodbujanje taktilnih zaznav, kar otrokom omogoča učinkovitejše zaznavanje in interpretacijo informacij. Prek realnih in natančnih taktilnih vsebin lahko otroci s posebnimi potrebami obvladajo in razumejo svet, v katerem živijo.

Ko je tip izostren do te mere, da lahko oseba s slepoto pridobiva informacije prek brajice, praktično nima več omejitev za spoznavanje sveta prek dotika. Poleg tega tehnika zvočnega opisovanja ali avdiodeskripcije predstavlja še eno ključno orodje, ki omogoča otrokom z okvaro vida dostop do vsebin, ki so sicer težko dostopne. Zvočna avdiodeskripcija omogoča interpretacijo vizualnih vsebin, ki se dogajajo »v živo«, na katere se ne moreš vnaprej natančno pripraviti. To povečuje dostopnost kulturnih in izobraževalnih virov ter spodbuja aktivno vključevanje otrok v različne dejavnosti.

Vonj in okus sta sicer tisti čutili, ki se razvijeta med prvimi, a sta pri šolanju oseb z okvaro vida v podrejenem položaju v primerjavi s tipom in sluhom, kljub temu pa ju pomembno dopolnjujeta in dodajata celovitost ter natančnost izkušnje.

Prilagoditve, ki jih zagotavljajo strokovni delavci, so ključne za spodbujanje samostojnosti in uspeha otrok v vzgojno-izobraževalnem procesu ter pozneje v življenju nasploh. Razumevanje specifičnih potreb in izzivov, s katerimi se soočajo otroci z okvaro vida, omogoča ustvarjanje učnega okolja, ki je ne le dostopno, temveč jim predstavlja tudi izziv, kar otrokom omogoča, da dosežejo svoj polni potencial in se aktivno vključijo v družbo.

Literatura in viri

Anderson, S., Boigon, S., Davis, K. in DeWaard, C. (2007): *The Oregon Project for preschool children who are blind or visually impaired* (6. izdaja). Medford, Oregon: Southern Oregon Education Service District.

Brambring, M. (2001): *Motor Activity in Children Who Are Blind or Partially Sighted*. *Visual Impairment Research*, 3, 1, 41-51.

Brambring, M. (2006): *Divergent Development of Gross Motor Skills in Children Who Are Blind or Sighted*. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 100, 10, 620-634.

Brambring, M. (2007): *Divergent Adaptive Strategies in the Acquisition of Development Skills in Children Who Are Blind*. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=68802e219f1aba57bf341ee9fb-4305c9388aabc1> (4. 11. 2024).

CAST (2024): *About Universal Design for Learning*. <https://www.cast.org/impact/universal-design-for-learning-udl> (30. 10. 2024).

Downing, J. E., in Chen, D. (2003): *Using Tactile Strategies with Students Who Are Blind and Have Severe Disabilities*. *Teaching Exceptional Children*, 36, 2, 56-60.

- Gregorc, J., Jenčič, M., Jeraša, M., Kocman, M. R., Murn, T., Pavlin, B., in Wraber, T. (2016): Standard slovenske Brajice. Ljubljana: Komisija za slovensko brajico. <https://brajica.splet.arnes.si/files/2015/02/Brajica-3.0.pdf> (30. 10. 2024).
- Kermauner, A. (b. d.): Priporočila za oblikovanje tipnih slikanic. *Študijsko gradivo*. Neobjavljeno.
- Kermauner, A. (2014): Tipne slikanice za slepe kot univerzalni pripomoček razvijanja bralne pismenosti. V: Tudi mi beremo. Različni bralci z različnimi potrebami – zbornik Bralnega društva Slovenije. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 34–38. <https://core.ac.uk/download/pdf/35127606.pdf#page=41> (4. 11. 2024).
- Kermauner, A. (2018): Informacijsko-komunikacijska tehnologija za slepe in slabovidne. V: Starc, S. (ur.): Oblikovanje inovativnih učnih okolij. Koper: Ludus, Založba Univerze na Primorskem. <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-293-139-1/91-104.pdf> (4. 11. 2024).
- Küssel, P. (2019): Kako izdelati tipna učila za slepe in slabovidne pri pouku geografije. *Geografija v šoli*, 27, 2: 39–44. https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2023/05/04_PolonaKussel.pdf (4. 11. 2024).
- Le linee guida di Descrivendo. (b.d.): 10 Punti per Realizzare una Descrizione Efficace. <https://www.descrivendo.it/home-2/10-punti-per-realizzare-una-descrizione-efficace/> (4. 11. 2024).
- Lewis, S. in Tolla, J. (2003): Creating and Using Tactile Experience Books for Young Children With Visual Impairments. *Teaching Exceptional Children*, 35, 3: 22–28.
- Marjanovič Umek, L., Zupančič, M., Kavčič, T., in Fekonja, U. (2009): Gibalni razvoj po rojstvu. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.): Razvojna psihologija. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 170–185.
- O’Connel, M., Lieberman, L. J., in Petersen, S. (2006): The Use of Tactile Modeling and Physical Guidance as Instructional Strategies in Physical Activity for Children Who Are Blind. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 100, 8: 471–477. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ745982.pdf> (4. 11. 2024).
- Roe, J. (2008): Social Inclusion: Meeting the Socio-Emotional Needs of Children with Vision Needs. *The British Journal of Visual Impairment*, 26, 2: 147–158.
- Schmidt, N. (2014): Ilustracija za slepe. V: Tudi mi beremo. Različni bralci z različnimi potrebami – zbornik Bralnega društva Slovenije. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 39–46. <https://core.ac.uk/download/pdf/35127606.pdf#page=41> (4. 11. 2024).
- Snyder, J. (2023): Audio Description: Using Your Voice to Bring Images to People Who Are Blind. Sovass: Society of Voice Arts and Sciences. <https://sovas.org/audio-description-using-your-voice-to-bring-images-to-people-who-are-blind/> (4. 11. 2024).
- Snyder, J. (2010): Audio Description Guidelines and Best Practices. American Council of the Blind. <https://docenti.unimc.it/catia.giaconi/teaching/2017/17069/files/corso-sostegno/audiodescrizioni>.
- Tajnikar, T. (2019): Kako s knjigo spodbujati razvoj slepega in slabovidnega otroka. Osebnostni razvoj predšolskega otroka: zbornik XII. mednarodna konferenca: 66–68. Ljubljana: MiB.
- Zrlijič, S., in Košta, T. (2008): Specifičnosti rada sa slijepim djetetom u vrtiću i školi s posebnim naglaskom na slušnu percepcijo. *Magistra Idaretina*, 3, 3, 171–186.